

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Fenomén nevědomí

**Vztah nevědomí a vědomí u Sigmunda Freuda s přihlédnutím k
Projektu vědecké psychologie**

Vojtěch Starý

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie

Studijní program: Humanitní studia
Studijní obor: Humanistika

Bakalářská práce
Fenomén nevědomí
Vztah nevědomí a vědomí u Sigmunda Freuda s přihlédnutím k
Projektu vědecké psychologie

Vojtěch Starý

Vedoucí práce:

Mgr. Michal Polák, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň duben 2015

Jméno a příjmení:

Poděkování

Děkuji doktoru Polákovi za odborné vedení práce, věcné připomínky, dobré rady, trpělivost a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Psychoanalýza	2
2. 1. Psychoanalýza jako teorie	3
2. 2. Psychoanalýza jako terapie a způsob léčby	4
2. 3. Hypnotická technika předanalytického období - metoda sugesce	6
2. 4. Technika volné asociace	7
2. 5. Vztah Vědomí a nevědomí	9
3. Topografický model a fantasma	12
3. 1. Topografický model – první Freudova topika	13
3. 2. Sny v topografickém modelu	18
4. Strukturální model a dualistické pojetí pudu.....	20
4. 1. Oidipovský komplex a intrapersonální konflikty.....	23
4. 3. Dvojitý dělení pudu	24
4. 4. Narcismus.....	26
5. Projekt vědecké psychologie a neurofyzologie.....	28
5. 1. Projekt vědecké psychologie.....	29
5. 2. Teorie kontaktních bariér.....	30
5. 3. Vědomé procesy a stavy	30
6. Závěr.....	32
7. Seznam literatury	34
8. Internetové zdroje:	35
9. Resumé	36

1. Úvod

Žádná z věcí, kterou Freud řekl, není v dějinách myšlení nikterak nová. Do značné míry je tato skutečnost zřejmě daná tím, že Freud musel formulovat celou řadu svých hypotéz i závěrů v pojmech převzatých z vědeckého a filozofického myšlení, a to jak jemu soudobého, tak tradičního. „Anticipaci psychoanalytického učení najdeme dále třeba u Schopenhauera, psychoanalytické pojetí touhy je v mnohém stejné tomu, jak tuto koncepci pojal Platón a Nietzsche říká tytéž věci lépe a důsledněji.“¹

Někteří se však s psychoanalýzou a výzkumem nevědomí nemohli smířit a Freudovu koncepci tvrdě odmítali. Německý psychiatr Oswald Bumke říká doslova: „Odmítám Freudova dogmata a ještě více než obsah odmítám jeho metodu, jelikož je fackou do obličeje všemu, co pro mne znamená exaktní a tím ověřitelná vědecká činnost.“²

Cílem této práce je nastínit Freudovu koncepci nevědomí, popsat duševní procesy a stavy a porovnat jejich vlastnosti. Nejprve vysvětlíme psychologický proud, který Freud vytvořil, a to z teoretické i praktické části. Dále přiblížíme vývojová stádia Freudova výzkumu nevědomí, jak se postupně měnil jeho náhled na lidskou psychiku a jaké metody v průběhu zkoumání používal. Práce poukáže na výzkum hypnózy, který v pozdějších letech bádání Freuda odradil.

Značná část práce vysvětlí, jaké mají u Freuda vztahy jednotlivé složky lidské psychiky a jak se měnil náhled a složení těchto složek od prvního topografického modelu ke druhému strukturálnímu. Mimo jiné poukážeme na Freudův významný výzkum snů, ve vztahu k nevědomí. Vysvětlíme nevědomé pochody obranných mechanismů při technice volné asociace v pojetí jeho dcery a žačky Anny Freudové, která navázala na práci svého otce a významně ji doplnila. Nakonec se budeme zabývat souborem dopisů svému příteli Wilhelmu Fliessovi, kde načrtnul v době svých začátků *Projekt vědecké psychologie* (dále jen Projekt). Tento méně známý *Projekt* je jediná teorie, kdy se Freud zabýval neurofyziologií.

¹ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, Praha: Herrmann a synové, 2008. s. 9.

² WELLS, H. *Pavlov a Freud*, 1. vyd., přel. KOVÁLY P., Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963. s. 15.

2. Psychoanalýza

Psychoanalýza spolu se Sigmundem Freudem se staly symboly doby a pokroku vývoje lidstva i vědy 20. století. Důkazem je to, že přešly psychoanalytické pojmy,³ jako například nevědomí, vědomí, vytěsnění⁴ do běžné hovorové řeči. Zároveň se psychoanalýza stala východiskem dalších psychoterapeutických metod, jež jsou aplikovány na větší, širší okruh duševních chorob a duševních potíží.⁵

Od počátku vzniku je však psychoanalýza velmi kontroverzní oblast. Příčinou těchto kontroverzí je většinou malá orientovanost lidí v tom, co to psychoanalýza vlastně je. Představy o ní se zpravidla omezují na povrchní soudy založené na zlomcích teorie, se kterými se lidé setkali a ještě častěji teorie počátků psychoanalýzy, popřípadě na podobně povrchních soudech jiných lidí.⁶

Freud byl, dalo by se říci, dítě své doby. V 18. století dozníval boom morální teologie, která byla přesvědčena, že na každou životní situaci je možno najít přesný návod, jak jí vyřešit. Vrcholilo nadšení technikou, přírodovědci se vrhli na člověka a zkoušeli nejen jeho tělo, ale i duši měřit jednoduše a přímočaře. Freudova doba je dobou pocitu prázdna a zmaru, který přinesl dvě světové války. Přesto Freudova doba stále věřila na jasné teorie a přehledná řešení.⁷

Většina pozdějších kritiků zapomíná na toto dobové pozadí. Freud ze staré doby vyšel, aby její myšlení přenesl za práh doby nové. Freud byl duší přírodovědec a lékař, pracoval s reálnými lidmi a celý život vymýšlel, přepracovával a cizeloval modely lidské psychiky, z nichž žádný není zcela dokončen. Tyto teorie přinesly mnoho známých termínů (podvědomí, libido, oidipovský komplex atd.).⁸

³ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, 2. vyd., Praha: Triton, 2012. s. 9.

⁴ FREUD, S. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924*, 1. vyd., Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. s. 192.

⁵ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do Moderní Psychoanalýzy*, s. 9.

⁶ VAVRDA, V. *Otázky soudobé psychoanalýzy*, 1. vyd., Praha: Lidové noviny, 2005. s. 11.

⁷ MIKOTA, V. HÖSCHL, C. (a kol.) *150 let. od narození Sigmunda Freuda: Sborník textů*, In: LOUŽEK M. (ed) 1. vyd., Praha: Centrum pro ekonomiku, 2006. s. 67-68.

⁸ MIKOTA, V. HÖSCHL C. (a kol.) *150 let. od narození Sigmunda Freuda: Sborník textů*, s. 67-68.

2. 1. Psychoanalýza jako teorie

Navzdory poměrně rozšířené představě o psychoanalýze jako jednotném přístupu s jednotnou teorií představoval tento proud již od dob svých počátků různorodou směsici představ o fungování lidské psychiky. Nebylo tomu tak pouze proto, že se v názorech rozcházeli různí psychoanalytici, ale i proto, že sám Freud ve své práci postupoval spíše kupředu a málo se vracel zpět k tomu, co již jednou formuloval. Například v dopisech příteli Fliessovi načrtnul teorii o fungování člověka na neurofyziologické úrovni a k tomuto přístupu se již dále nevracel.⁹ Důsledkem toho dnes stojí vedle sebe řada jeho pohledů z různých období jakoby rovnocenně.

Jako jiné oblasti společenských věd, i psychoanalýza a vývoj jejího myšlení jsou poznamenány vývojem společnosti. Společnost psychoanalýzu spoluutvářela a byla poznamenána podmínkami vzniku své doby. Zejména vliv na výchovu a kulturu v pojetí psychoanalytického vývoje byl nemalý. Podoba tohoto myšlení odrážela vždy vývoj společnosti, přičemž míra demokracie hrála velkou roli v určujícím faktoru této teorie. Není tedy náhodou, že ji ve svorné nelásce měly nejhorší totalitní systémy našich dějin – komunismus, fašismus a nacismus.¹⁰

S mírou demokracie totiž souvisí i míra vnitřní svobody – svobody přemýšlet, vyjádřit vlastní názor a zpochybnit jakoukoliv myšlenku. Psychoanalytické teorie jsou teorie o člověku, které se snaží co nejpřesněji popsat duševní děje a vysvětlit je.¹¹

Jelikož není psychoanalýza jako filozofický systém, který vychází pouze z několika ostře vymezených definic a základních pojmů, s nimiž se snaží zachytit svět, jako celek, má psychoanalýza povahu empirické vědy. Drží se skutečností svépracovní oblasti, snaží se řešit problémy dané pozorováním a hledá odpovědi a řešení na základě zkušenosti. Tudíž je stále nehotová, stále připravená na upravení, či pozměnění své teorie.¹²

9 POLÁK, M. Freudova neurofyziologická teorie vědomí, *Československá psychologie*, 2014, roč. 58, č. 5, s. 413.

10 MIKOTA, V. HÖSCHL, C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*: Sborník text, s. 17.

11 Tamtéž, s. 18.

12 FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 184.

2. 2. Psychoanalýza jako terapie a způsob léčby

Psychoanalýza (a další z ní vycházející terapie) je odkrývající terapií. Neexistuje zásadní rozdíl mezi psychoanalýzou, psychoanalytickou psychoterapií a dynamickou psychoterapií. Odkrývající terapie se pokládá za velmi razantní metodu, která by mohla pro některé jedince představovat nezvládnutelný nápor.¹³

Tento psychologický směr se však nikdy nevydával za všelék a nečinil si nároky na to, že bude konat zázraky. Polem působnosti psychoanalýzy jsou dvě přenosové neurózy, hysterie a nutková neuróza, u nichž přispěla k odhalení struktury a účinkujících mechanismů, kromě toho ale také všechny druhy fobií, zábran a charakterových deformací. Protože psychoanalýza vyžaduje u svých pacientů jistou míru psychické tvárnosti, musí se při jejich výběru dbát i jisté věkové hranice¹⁴

Již v Paříži, kde Freud získal studijní pobyt, coby nový docent neuropatologie,¹⁵ se lékařsky zajímal o hysterii.¹⁶ Důležitým mezníkem jeho vědecké kariéry bylo setkání s francouzským psychiatrem Jeanem Martinem Charcotem. Jelikož se Freud nadchnul pro Charcotův názor, že původcem hysterie a dalších potíží neurologického charakteru je neuspokojený sexuální pud.¹⁷

Ve Vídni pracoval se starším kolegou a učitelem Josefem Breuerem na případu pacientky Anny O. Při svém výzkumu zjistili, že minulé události mohou vyvolat hysterické symptomy, když na ně byla potlačena vzpomínka. Symptomy dle jejich výzkumu zmizí, když jsou během hypnózy vysloveny potlačované afekty. Freud dospěl k závěru, že příčiny hysterických onemocnění by mohly spočívat v narušené sexualitě. V důrazu na sexualitu ovšem Breuer nesouhlasil, proto se jejich názory rozešly.¹⁸

Freud se podle svého tehdejšího modelu domníval, že hysterické osoby prožily nějaké značné citové trauma, které bylo vytěsněno, protože bylo pro mysl nepřijatelné. Afekty později vyvolané tímto traumatem se hlásily o průchod do vědomí. Freud

¹³ VAVRDA, V. *Otázky soudobé psychoanalýzy*, s. 18.

¹⁴ FREUD, S. *z let 1920-24*, s. 181.

¹⁵ ČERNOUŠEK, M. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, 1. vyd., Praha: Paseka, 1996. s. 24.

¹⁶ MIKOTA, V. HÖSCHL, C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 40.

¹⁷ Tamtéž, s. 81.

¹⁸ Tamtéž, s. 40.

si myslel, že pacientovy příznaky způsobuje prolomení tohoto „zaškrčeného afektu“. Tuto teorii však Freud záhy opustil a věnoval se zkoumání lidské mysli bez hypnózy.¹⁹

Freud se dále pokoušel bez hypnózy najít cestu, která by osoby i v bdělém stavu vedla opět k zapomenutému. Přišel na to, že symptomy nemoci vyvolává volná asociace (viz. kapitola 1.4), popsaná mimo jiné jeho dcerou a žačkou Annou, jako řetězec spontánních nápadů kolem nějaké události. Na základě techniky volných asociací změnil Freud také metodu lékařské péče. Pacient ležel na pohovce a svobodně hovořil o svých myšlenkách, pocitech aj. a analytik seděl za ním, aby ho pacient neviděl a cítil se pohodlněji. Tato metoda „psychoanalýzy“ nebyla předem přijatá teorie, nýbrž stavěla krok za krokem na dlouholetých zkušenostech při péči o pacienty a teprve později vedla k obsáhlejší teorii o výstavbě duševního života.²⁰

Tak, jako je obtížné hovořit o jednotné teorii psychoanalýzy, je těžké hovořit i o její jednotné technice, čili způsobu, kterým se léčba provádí. Je nutné mít na paměti, že když hovoříme o formě aplikace psychoanalýzy, nemáme na mysli „technická opatření“, jakými je například používání pohovky, pozice terapeuta mimo zorné pole pacienta a podobně, ale spíše způsob nakládání s materiálem, který pacient sděluje, a oblasti, kterým je věnována pozornost.²¹

Analytik by měl nejen vnímat, co říká pacient, ale věnovat pozornost i tomu, jak on sám pacientovu volnou asociaci prožívá. Vnímá-li analytik nějaké, pacientem netušené souvislosti v jeho volné asociaci, byl povinen mu to sdělit a vést s pacientem dialog. Cílem analytického procesu je podle Freuda to, aby se nevědomé stalo vědomým. Často však docházelo k tomu, že po vymizení příznaků se u pacienta dostavily nové, ještě těžší symptomy. Freud pochopil, že se mýlil a tehdy zrevidoval topografický model psýché a nahradil ho strukturálním.²²

¹⁹ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie: Perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie*, 1. vyd., přel. KLIMENTOVA E., Praha: Portál, 2005, s. 49.

²⁰ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 40.

²¹ VAVRDA, V. *Otázky soudobé psychoanalýzy*, s. 16.

²² MIKOTA, V. HÖSCHL, C. (a kol.), *150. let od narození Sigmunda Freuda*, s. 14.

2. 3. Hypnotická technika předanalytického období - metoda sugesce

Hypnotickou techniku, předanalytického období později vyložila Freudova dcera Anna. Ve své knize *Já a obranné mechanismy* popsala hypnotickou techniku. Podle Freudové byla v hypnotické technice předanalytického období role Já dosud naprosto negativní. Záměrem bylo uchopit obsahy nevědomí, přičemž Já bylo považováno jen za rušivý prvek. Že má terapeut možnost pomocí hypnózy vyřadit pacientovo Já, bylo podle Freudové známo lékařům již dříve před touto teorií. Nový objev techniky popsané ve *Studiích o hysterii* spočívá v tom, že takové vyřazení Já lze využít k tomu, aby lékař získal přístup a nahlédl do pacientova nevědomého stavu (tj. k pozdějšímu Ono), které dosud bylo zakrýváno Já. Vysněným cílem bylo tedy odkrýt nevědomí tím, že se pomocí hypnózy alespoň dočasně odbourá rušivé působení, které Já způsobuje.²³

Malé části nevědomí, jehož bylo dosaženo v hypnóze, umožní dle autorky lékaři získat přístup k Já. Samo Já se ovšem podle Freudové terapeutického procesu neúčastní, a tak vetřelce strpí jen tak dlouho, dokud bude působit vliv lékaře, který hypnózou působil na pacienta. Já později začne revoltovat a pustí se do defensivního boje proti části Ono, která mu byla vnucena. Namáhavý terapeutický úspěch je zmařen. A tak se největší triumfem hypnotické techniky, stává odsunutí Já stranou na dobu zkoumání. Freudová míní, že trvale tento stav však udržet nejde, a tak se dostaví zklamání.²⁴

V porovnání s hypnotickou metodou a metodou sugesce se psychoanalytická metoda od všech ostatních založených na sugesci a přesvědčování liší v tom, že nechce potlačovat u pacienta prostřednictvím autorit žádný duševní jev. Naopak se snaží probádat příčiny tohoto jevu a pokouší se jev odstranit. Lze říci, že cílem léčby je odstranění pacientových odporů a sjednocení jeho Já. Tím pacient ušetří vynakládání psychických sil na vnitřní konflikty a metoda jej učiní schopným podávat lepší výkon a těšit se z prožitků. Odstranění příznaků nemoci vyplyne poté jako vedlejší užitek a metoda o něj neusiluje jako o zvláštní cíl.²⁵

²³ FREUDOVIČOVÁ, A. *Já a obranné mechanismy*, přel. BABKA, P. 1. vyd. Praha: Portál: 2006 s. 15-16.

²⁴ FREUDOVIČOVÁ A. *Já a obranné mechanismy*, s. 15-16.

²⁵ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 181.

Freudova hypnotizérská kariéra byla jen epizodou a nebyla podle něj příliš úspěšná. Tento fakt se také promítl do jeho práce, kterou publikoval v roce 1896. V článku *K etiologii hysterie*, hypnózu napadl. Podle Freuda není každý zhypnotizovatelný tak, aby se ponořil do žádoucí hloubky transu. Symptomy se dále vracejí a potlačení nevědomého materiálu bylo zesíleno sugescemi ze strany lékaře. Podle Freuda bylo velmi žádoucí, aby se uvolnil nevědomý materiál a dalším bodem byl přenosový vztah mezi pacientem a analytikem. Tento vztah se totiž s hypnózou dramaticky změnil na výbuchy radosti nebo vzteku pacienta.²⁶ Hypnóza tedy nebyla pro Freuda uspokojující, neboť nedokázal uvést všechny pacienty do hlubokého hypnotického stavu a výsledky jeho léčení tedy nebyly dostatečně trvanlivé. Postupně tedy měnil hypnózu v psychoanalýzu a zvolil „pacienta na pohovce“, tedy techniku volné asociace.²⁷

2. 4. Technika volné asociace

Po odmítnutí hypnotické terapie následovalo Volné asociování s terapií na pohovce. Úloha Já je dle Freudové zprvu stále ještě negativní i při volné asociaci, která jako další pomocný prostředek nahradila hypnózu. V tomto případě nicméně k odstranění pacientova Já nedochází násilně. Místo toho je Já vyzváno, aby se vyřadilo samo. Má se vzdát kriticky vpádů a nedbat na svou potřebu logické souvislosti, která ho jindy zavazuje. Léčba se zahájí tím, že se pacient vyzve, aby se vmyslel do situace pozorného a prostého pozorovatele sebe sama.²⁸

Možno říci že od Já se tu žádá mlčení, zatímco Ono je vyzváno k mluvení – pod slibem, že příchozí informace z Ono se na svém výstupu k vědomí nesetkají s obvyklými potížemi. Nicméně příchozím informacím není slíbeno, že při svém vstupu do Já vskutku dosáhnou nějakého pudového cíle. Jejich propustka platí jen pro převedení do slovních představ, neplatí pro vlastní záměr výstupu, jímž je ovládnutí pohybového aparátu. Pohybový aparát předem ochromila svými přísnými pravidly analytická technika. Freudová udává, že výsledkem tohoto snažení, kdy je pudové hnutí vyzýváno, aby se vyjádřilo, a zároveň je mu důsledně

²⁶ ZÍKA, J. *Fenomén hypnóza*, Praha: XYZ, 2011. s. 58.

²⁷ MIKOTA, V. HÖSHL, C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 75.

²⁸ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 170.

zabraňováno v uspokojení, je mimo jiné jedna z ne mála obtíží při zacházení s analytickou technikou.

Dle Freudové, se lidé zabývající se psychoanalýzou v začátcích domnívají, že se jim musí podařit přimět pacienta k tomu, aby skutečně natrvalo vyjadřoval, bez zábran a nerušeně vyjadřoval všechny nápady. Já však nějakou dobu mlčí, této pomlky využívá Ono, aby pronikalo do vědomí, a analytik si musí pospíšet zaznamenat jeho projevy.²⁹

Pak se opět ozve Já, které se brání nečinné toleranci, jež mu byla vnucena: některými ze svých obvyklých obranných opatření se rušivě vměšuje do průběhu asociací. Pacient se prohřešuje proti základnímu pravidlu analýzy – říkáme, že projevuje „odpor“. To znamená: Odplatou za výpad z Ono do Já, který se v něm odehrál, je protiakce v opačném směru. Tím se však také pozornost pozorovatele odvrací od asociací k odporu, tedy od obsahu Ono k činnosti Já.

Freudová poukazuje, že analytik získává možnost vidět na vlastní oči, jak vstupuje v činnost některé z oněch stěžejních zhlédnutelných obranných opatření Já vůči Ono a musí je učinit objektem své analytické práce. Přitom zjišťuje, že s touto změnou objektu se náhle proměnila situace analýzy. Dokud analyzoval Ono, napomáhal mu spontánní vztlak příchozích z Ono – práce analýzy a úsilí materiálu, který měl být analyzován, šly tímž směrem. Jakmile však začne analyzovat obrannou činnost Já, nemůže být o podobném jednomyslném směřování ani řeč. Nevědomé součásti Já se nechtějí stát vědomými, vždyť je to pro ně nevýhodné. Proto je tato část analýzy Já vždy mnohem méně uspokojivá než analýza Ono. Analytik se k tomuto musí podle Freudové pouštět oklikami – nemůže činnost Já sledovat přímo, může ji leda rekonstruovat z jejího účinku na asociace. Z povahy účinku – tj. z toho, může-li v asociacích zahlédnout vynechávky, zvraty, významové přesuny nebo něco jiného – zjišťuje, jaký druh obranné činnosti Já při svém zásahu použilo. Analytikovým úkolem je podle Freudové tedy nejprve rozeznat mechanismus obrany.

Tím má úspěšně za sebou část analýzy Já. Jeho dalším úkolem je pak zvrátit výsledek obranné činnosti, tzn. uhodnout, co bylo vytěsněno, a tudíž vynecháno, a znovu to doplnit. Posunout opět na správné místo to, co bylo přesunuto, znovu spojit

²⁹ FREUDOVÁ A. *Já a obranné mechanismy*, s. 16.

to, co bylo izolováno. A s navázáním přetržených souvislostí se pozornost vrací od analýzy Já zpět k analýze Ono.

Hypnotická technika je podle Freudové jednostranná. Když se však pozorování pohybuje mezi Ono a Já, když se zájem pne dvojím směrem, k oběma stránkám člověka, kterého máme před sebou, teprve pak se děje to, čemu říkáme psychoanalýza. Ostatní prostředky analytické techniky už se pak jako pomocná opatření nenásilně vřazují buď do jednoho, nebo do druhého směru pozorování.³⁰

V praxi vyložil Freud volnou asociaci takto: „Řeknu vše, co mi běží hlavou. Všechno, i to zcela nesmyslné, nepatřičné, nevhodné. I to, co očividně nesouvisí s tím, o čem právě hovořím. Vyslovím nahlas i naprosté absurdity a vzdám se automaticky se vnucující sebekritiky. Není to jednoduché, protože verbální výpověď každého člověka je nepřetržitě bez jeho vědomí, kriticky kontrolována racionálními a předsudečně působícími zpěnovazebními mechanismy, takže se zdráhám vyslovit něco, co by bylo označeno za smyslu prostý blábol, protiřeč.“ Freud dále popisuje, že velké kontrole podléhají také verbální projevy agresivity a příliš silné emoce.³¹ Metoda volné asociace byla známá již mnoho let před Freudem. Aristoteles poukazoval na volný proud představ, sdružujících se podle asociačních zákonů. Ukázal, že mají dramatickou a básnivou potenci.³²

2. 5. Vztah Vědomí a nevědomí

Existenci nevědomí podle současného psychologa Poněšického mnoho filozofů i psychologů odmítá. Jejich teze dle Poněšického spočívá v tom, že co není pozorovatelné, tedy skutečné, nemá co existovat a proto buď něco je vědomé, nebo to není.³³

Freudova originalita tkví v tom, že jeho psychoanalýza je především odhalováním a skládáním částí lidské psychiky, které dříve nedávaly smysl. Vedle toho také umění naslouchat nevědomým obsahům lidské mysli.³⁴ K této problematice se z filozofického hlediska vyjádřil mnoho let před psychoanalýzou Platón, který

³⁰ FREUDOVA, A. *Já a obranné mechanismy*, s. 17.

³¹ ČERNOUŠEK, M. *Dobyvatel nevědomí*, s. 40.

³² Tamtéž, s. 41.

³³ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, s. 15.

³⁴ ČERNOUŠEK, M. *Dobyvatel nevědomí*, s. 31.

přirovnával postavení člověka ve světě k vozataji, tažené dvěma divokými koňmi, kdy ubohý jezdec (tedy naše vědomí) pouze dělá, že kočár řídí tam, kam se řítí.³⁵

Svoji teorii Freud před kritiky obhajuje tím, že stačí jediné pozorování duševního života neurotika, jedna analýza snu a to musí lékaři vnutit nezvratné přesvědčení, že se odehrávají nejkorektnější myšlenkové pochody, kterým nelze upírat označení pochodů psychických. Lékař se o těchto nevědomých pochodech však nedoví dříve, než vyvolaly takový účinek ve vědomí, který může být sdělen nebo pozorován. Dle Lippse musíme předpokládat, že nevědomí je všeobecnou základnou psychického života. Nevědomí je větším kruhem, který zahrnuje menší kruh vědomí, tedy vše vědomé má předběžný stupeň nevědomý, kdežto nevědomé může na tomto stupni setrvat a přece mít plnou hodnotu psychického výkonu. Nevědomí je vlastní reálné duševno.³⁶

Naproti tomu vědomá mysl je to, čeho jsme si vědomi v určitém okamžiku, co je naše současné vnímání, vzpomínky, myšlenky, představy, pocity, to co jsme.³⁷ Vědomí vzniká na základě vzpomínkové stopy.³⁸

Být vědomým je čistě deskriptivní termín, který se odvolává na nejjistější vnímání. Ze zkušenosti se ukazuje, že jakýkoliv psychický projev, například představa nebývá vědomá trvale. Je spíše typické, že vědomý stav rychle pomíjí a představa, jež je v jednom momentu vědomá, v příští chvíli takovou už není, ale za jistých podmínek se vědomou může opět stát. Tím autor míní, že je vzpomínka pořád schopna uvědomění. Nevědomé tedy spadá do jednoho s latentním, tj. schopným uvědomění. Filozofové by mohli namítnout, že termín nevědomí není na místě, pokud byla představa ve stavu latence a nebyla tedy ničím psychickým.³⁹

Vědomá a nevědomá mysl jsou v úzké spolupráci. Nevědomí zahrnuje všechny věci, které nejsou snadno dostupné vědomí, včetně mnoha věcí, které mají původ v našich instinktech, emocích a traumatech. Dle Freuda je nevědomí zdrojem našich motivací, ať už jde o jednoduché touhy, kterou je například obživa, přitažlivost

³⁵ ČERNOUŠEK, M. *Dobyvatel nevědomí*, s. 18.

³⁶ FREUD, S. *Výklad snů*, přel. FRIEDMANN O., 5. vyd. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2005 s. 368.

³⁷ BOEREE, G. *Sigmund Freud* [online]. 2009[cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z: <http://webpace.ship.edu/cgboer/freud.html>.

³⁸ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 23.

³⁹ Tamtéž, s. 193.

k druhému pohlaví, či motivy umělce, nebo vědce. Přesto jsme nuceni některé tyto touhy popírat a často jsou k dispozici pouze ve skryté formě⁴⁰

⁴⁰ FREUD, S. *Výklad snů*, s. 368.

3. Topografický model a fantasma

Jak bylo výše uvedeno, Freudovo zkoumání nevědomí se odráží od psychopatologické problematiky. K úvahám o uspořádání nevědomých vzpomínek, o vytěsnění či odporu jej přivedl zájem o některé formy psychických poruch.⁴¹ První vypracovanou obecnou teorií Freud zastával od počátku své vědecké kariéry do roku 1920.⁴² Opustil výhradně klinickou problematiku a předložil obecnou teorii subjektivity a psychického života. Tento aspekt Freudova učení je třeba zdůraznit, neboť v tomto bodě je psychoanalýza nejbližší filosofické problematice. Freuda k tomuto kroku přivedla teorie fantasmatu⁴³.

Tento pojem představuje nastínění obecnější verze Freudovy teorie, ovšem na straně druhé tkví jistá nevýhoda v jeho značné vágnosti. Jestliže totiž termín označuje fiktivní scénář, který si subjekt vytváří v bdělém stavu, tedy na rovině vědomí, v jiných případech zjevně znamená nevědomou formaci. Může se tedy zdát, že pojem fantasmatu znejasňuje topické rozdělení psychických instancí, protože může představovat na jedné straně scénu spojenou s imaginárním životem Já (tedy složky schématu, která se váže na vědomí) a na straně druhé zobrazující nevědomé touhy subjektu. Fantasma tedy prochází freudovskou topikou, zpodobuje uskutečnění touhy, ale není jejím předmětem. Základním rysem fantasmatu je to, že subjekt je ve fantasmatu přítomen vždy, ale často v defigurované podobě a takřkajíc ve „štěrbinách fantasmatické scény“. Teorie fantasmatu je spjata s pojmem psychické reality, s pojmem, který Freud nejprve používá s jistou váhavostí: „Zda je nevědomým přáním třeba přiznat reálnost, nedovedu říci. Všem přemost'ovacím a spojovacím myšlenkám ji samozřejmě musíme upřít. Máme-li na zřeteli nevědomá přání v jejich nejhlubším

⁴¹ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 36.

⁴² WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 130.

⁴³ *Fantasma* je odvozeno od často používaného „fantazie“. Pod tento pojem spadají především nevědomé útvary. Dle definice J. Laplanche a J.-B. Pontalise se jedná o „imaginární scénář“. V něm je přítomen subjekt a je více či méně deformovaný obraznými procesy, které zpodobuje uskutečnění určité touhy a vposledku touhy nevědomé. (FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 34.).

a nejpravdivějším vyjádření, musíme bezpochyby říci, že psychická realita je zvláštní formou existence, která nesmí být zaměňována s realitou materiální. ⁴⁴

3. 1. Topografický model – první Freudova topika

Topografický model načrtnul Freud ve svém díle *Výklad snů* (1899). Shrneme-li rámec první Freudovi topiky, skládá se ze tří prvků, které lze přirovnat k ledovci. Vrcholek, který vyčnívá nad hladinu, je vědomí. Tuto část osobnosti si jedinec plně uvědomuje. ⁴⁵ Vrstvu pod ní nazývá Freud Předvědomí, které hraje důležitou úlohu cenzurní bariéry. ⁴⁶ Obsahuje rozhodnutí, myšlenky, zážitky, nebo konflikty, které si jedinec kdysi uvědomoval, ale pak je zapomněl. Tyto informace si však může bez větších potíží znovu vybavit. Rozsáhlá nejspodnější vrstva ledovce osobnosti je nevědomí. Tato část má na chování člověka silný motivační vliv. ⁴⁷

Freud se ve své teorii potlačení zabývá dynamickými a ekonomickými aspekty lidské činnosti. Dynamický se týká nechtěného pudového impulsu, který je vytlačován z vědomí, nebo vytlačován mimo a poté si nutí vstup do vědomí. Ekonomický aspekt se týká psychické energie. Na jedné straně energii rozděluje, na straně druhé uchovává. Na této energii spočívá lidská dynamika potlačení, jak si potlačený impuls drží náboj psychické energie, a jak potřebuje protináboj, který by jej udržel mimo vědomí. Freud tuto teorii nazývá *hloubkovou psychologií*. Hloubková psychologie, tedy teorie potlačení, je pokus o vysvětlení pozorování, ke kterým Freud dospěl při práci s pacienty. Tato práce souvisela s nevědomými procesy v jevech, jako jsou sny, hypnotická sugesce aj. ⁴⁸

Na přelomu 20. století Freud zjistil, že vzpomínky na svedení v dětství nejsou vždy přesné, ale že se mnohdy jedná o fantazie spojené s nevědomým přáním. Svoji pozornost upoutal tedy na vrozené pudy, jako motivační sílu vývoje člověka. Vytěsněná přání mohla najít vyjádření prostřednictvím snů. ⁴⁹ Vytěsněné je pro něj základním příkladem nevědomého. ⁵⁰

⁴⁴ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 36.

⁴⁵ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, 2. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 21.

⁴⁶ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 69.

⁴⁷ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 21.

⁴⁸ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 128.

⁴⁹ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 50.

⁵⁰ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 193.

V první topice Freud rozlišuje tři typy soustav psychického aparátu, kterými je subjekt tvořen. Konkrétně vědomím, nevědomím a předvědomím, z nichž každá má odlišnou povahu i funkci. Ta, která je nejvíce spjata s psychoanalytickou teorií, je samozřejmě nevědomí.⁵¹

K tomuto rozdělení dodává: „Nuže, představme si psychický aparát jako vícedílný nástroj, jehož součásti nazveme *instancemi* nebo, se zřením k názornosti, soustavami. Domníváme se, že tyto soustavy jsou k sobě patrně v jistém stálém prostorovém vztahu, asi tak, jako stojí za sebou různé čočkové soustavy dalekohledu.“⁵² Freud předpokládá, že smyslové vnímání vnějšího světa a motorická činnost jsou především funkcí vědomí, zato vnitřní podněty z tělesných orgánů vstupují do nevědomí jako pudové představy.⁵³

Prvním aparátem v této Freudově topice je nevědomí. Nejhlubší vrstva nevědomí tvoří touhy a impulzy, které jsou většinou sexuální, nebo dokonce destruktivní povahy.⁵⁴ Největším zájmem nevědomého systému je naplnění těchto tužeb, neboli „princip slasti“. Nevědomí obsahuje pudové projevy vznikající působením podnětů, které vycházejí z tělesných orgánů spolu s potlačenými impulsy, přáními a myšlenkami založenými na pudech.⁵⁵ Freud říká: „Nevědomí můžeme poznat jen tím způsobem, že jej učiníme vědomým“.⁵⁶

Myšlenky, přání, impulzy které jsou dočasně nevědomé, se poměrně snadno mohou stát vědomými. Podle Freudova názoru pozůstává jádro nevědomí z pudových projevů, z přání a impulsů, které vyjadřují pudové snahy. Pudové tužby vlastní velký náboj psychické energie a neustále se snaží vniknout do vědomí a odkud se motoricky vybit. Nevědomí je tedy dle Freuda kypící masa pudové činnosti zaměřené pouze ke dvěma cílům, k vědomému uznání a činnému ukojení. Nevědomí je dále nemorální a nelogické. Jediný řídicí princip, kterému se podrobuje, je princip slasti. Jediným zákonem nevědomí je vyhledávání slasti pomocí pudového ukojení a vyhýbání strasti, vyplývající z neukojení pudu.⁵⁷

⁵¹ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 34- 37.

⁵² FREUD, S. *Výklad snů*, s. 449.

⁵³ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 130.

⁵⁴ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 50.

⁵⁵ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 131.

⁵⁶ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 196.

⁵⁷ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 131.

Nevědomí obsahuje na jedné straně procesy, které jsou pouze latentní, dočasně nevědomé, ale v žádném jiném směru se neliší od vědomých procesů, a na straně druhé obsahuje procesy, které prošly potlačením, a přijdou-li do vědomí, musí stát v kontrastu vůči vědomé psychice. Předvědomé procesy jsou pro vědomí přijatelné, přísné nevědomé procesy jsou odpudivé.⁵⁸

Jelikož Freud zdůrazňuje převládající úlohu nevědomé psychické činnosti, říká o samotném vědomí poměrně málo. Společně s tradiční psychologií Freud ztotožňuje vědomí s pocitem slasti, strasti, nebo názory, které vystupují v daném okamžiku v psychice.⁵⁹ Vědomí představuje povrch psychického aparátu a zastává funkci systému, jenž se nejbližší řadí k zevnímu světu. Jako vědomí lze označit všechny vjemy, které přicházejí zvenčí i z vnitřku, jako například pocity a city.⁶⁰

Freud uvádí, že mozková kůra, kde je vědomí umístěno, je chráněna před podrážděním z vnějšího světa silnou stěnou lebky, kterou autor nazývá „mrtvou hmotou“. Uvnitř mozku mezi kůrou a nižšími částmi však tato ochrana dle Freuda neexistuje. To znamená, že se Freud domníval, že vědomí je chráněno před vnějšími vlivy, ale není chráněno proti pocitům slasti a strasti, které pocházejí z nevědomí a jeho pudových tužeb. Vědomí je především oblast, která přijímá informace z vnitřních, nevědomých podnětů ve formě slasti, nebo strasti. Teprve na druhém místě je vědomí oblast, která přijímá smyslové zkušenosti.⁶¹ Freud dále uvádí, že důležitou funkcí vědomí je zvládat vnější realitu, vyhýbat se nebezpečí a udržet morální civilizované chování.⁶² Vědomí (stejně jako osobnost, chování, charakter, nebo také věda a umění) je určeno pudovými silami, které jsou vrozené a pocházejí z vnitřku.⁶³

Představa reprezentující pud, jak Freud říká, je otisk, který pudová energie zanechává ve vědomí. A pud je, jak je výše zmíněno psychické podráždění, nikoliv podnět přicházející z vnějšího světa. Všechny procesy, probíhající v psychickém prostoru – vědomém, i nevědomém specifikuje Freud jako typ práce mysli. Nejedná se

⁵⁸ Tamtéž, s. 132.

⁵⁹ Tamtéž, s. 134-135.

⁶⁰ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 196.

⁶¹ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 136.

⁶² FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 51.

⁶³ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 196.

tedy jen o vytěsnění, ale například i o transformační práci, již je charakterizována tvorbou manifestního obsahu snu.⁶⁴

Předvědomí hraje klíčovou úlohu právě v souvislosti s návratem vytěsněného. Autor přirovnává předvědomí k cenzuře, tedy k mechanismu, jehož úkolem je regulovat návrat potlačených obsahů a určovat ty z nich, které cenzurou projdou jako schopné vstoupit do vědomí.⁶⁵ Cenzura předvědomí stojí na stráži mezi nevědomím a předvědomím. Její úkol je nepřipustit nechtěné, strašné, bolestné, amorální, nelogické, nebo protikladné pudové tužby s velmi nabitou psychickou energií z nevědomí do předvědomí.⁶⁶

Předvědomá soustava musí dle Freuda zahrnovat slovní asociace, které uchovávají v paměti všechny společenské, morální, etické a náboženské normy a hodnoty. Tyto slovní asociace tvoří podle Freuda svědomí. Předvědomí vytváří princip reality v protikladu k principu slasti, kterým se řídí nevědomí.⁶⁷ Jeho hlavní funkcí je zvládat vnější realitu, vyhýbání se nebezpečí a udržení morálního civilizovaného chování.⁶⁸ Freud uvádí, že princip reality prověřuje ideje, přání, impulsy apod. podle pravdivosti a dále, zda odpovídají vnější zkušenosti. Princip reality je dále zájem o pravdu a vyžaduje, aby se ukojení pudu podřídilo takovým společenským nutnostem, jako je uhájit práci, vydělávat na živobytí, nebo zachovávat společenské zvyky. Vše vyžaduje potlačení pudové slasti orgánů, ve prospěch vzdálenějších a sublimovaných slastí, které doprovázejí společenské zájmy. Morální svědomí se podle Freuda spojuje s předvědomím a vytváří ideál pro osobnost, tedy ideál Já, který hraje úlohu cenzora. Nevědomí hraje podle Freuda úlohu zajateckého tábora pro pudy, v němž „ideál Já“ hraje úlohu strážce. Podle této analogie Freud uvádí, že zajatci v táboře, plní energie, podnikají ustavičné útoky na stráž a nemají-li úspěch, uchylují se k rafinovaným plánům a maskují se, aby prošli kolem strážce. Freudova teorie vytěsnění vyžaduje, aby fungovala dostatečná cenzura, a to mezi předvědomou a vědomou soustavou.⁶⁹

⁶⁴ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 44.

⁶⁵ Tamtéž, s. 49.

⁶⁶ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 133.

⁶⁷ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 134.

⁶⁸ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 51.

⁶⁹ WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 134.

Tento systém je méně vázán na vnější skutečnost a více na obsah mysli. Jelikož pudové potřeby jsou mnohdy v rozporu s vnějšími i vnitřními zákazy, dochází k jejich řešení ve snu nebo v podobě neurotického příznaku.⁷⁰ Na základě tohoto rozdělení se Freud pokusil o analýzu fenoménu vytěsnění, jehož účelem je odsunout určité pudové hnutí mimo sféru vědomí.⁷¹ Základní aspekt pudu, který je u Freuda určen jako aspekt silový, nelze vysvětlit psychicky, nýbrž pouze fyziologicky. Pud je forma podráždění, která působí na psychično, avšak jeho zdroj sám psychický není.⁷² Předvědomí má samo o sobě daleko blíže k vědomí než nevědomí. „Věci ukazují na to, že bychom neměli ten nejvýznamnější rozdíl hledat mezi vědomým a předvědomým, nýbrž mezi předvědomým a nevědomým.“, říká Freud.⁷³

Instance předvědomí tvoří „ochranou stěnu mezi vědomím a nevědomím.“⁷⁴ Jedná se o cenzuru zakázaných přání a umožňuje jim přístup do vědomí, pouze však tehdy, když jejich nevědomý původ nelze vysledovat. Některé subjekty a slova s nimi spojené, mají pro člověka znepokojivé podněty. Například slovo rakovina má pro percepční obranu vyšší práh než pro neutrální slova.⁷⁵

Nevědomí nemá k vědomí žádný přístup, leda skrze předvědomí, a proces vzruchu, který z něho vychází, se musí při průchodu předvědomím podrobit určitým změnám a právě tyto změny pomohou vytvořit tvorbu například snu.⁷⁶

Dle Freuda usiluje nevědomá myšlenka o přetlumočení do předvědomí a potom o proniknutí do vědomí, to však neznamená, že by byla vytvořena druhá na novém místě lokalizovaná myšlenka, jakési přepsání vedle kterého je stále předloha. Vše, co může být předmětem našeho vnitřního vnímání, je virtuální, podobně jako výše zmíněný obraz v dalekohledu, vyvolaný odrazem světelných paprsků.⁷⁷

⁷⁰ MIKOTA, V. HÖSCHL C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 74.

⁷¹ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 39.

⁷² Tamtéž, s. 34- 41.

⁷³ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 50.

⁷⁴ Tamtéž, s. 54.

⁷⁵ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 51.

⁷⁶ FREUD, S. *Výklad snů, O snu*, 1. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1998, s. 535.

⁷⁷ FREUD, S. *Výklad snů*, s. 367.

3. 2. Sny v topografickém modelu

Freud ve svém topografickém modelu popsal řadu zdrojů snových obrazů, které se podílejí na jejich formování. Patří k nim především pudová přání, pramenící v systému nevědomí. Snová práce modifikuje a maskuje jejich deriváty do takové podoby, že mohou vstupovat do vědomí, aniž by došlo k probuzení. Úzkostné sny, které člověka probudí, jsou projevem toho, že se předvědomí nepodařilo přetvořit pudové deriváty do podoby, která je pro vědomí přijatelná. Freud předpokládal, že infantilní pudová přání jsou i v dospělosti stále živá a připravená se projevit, zejména spojí-li se s nějakou vědomou pohnutkou.⁷⁸ Ve Výkladu snů Freud o tomto problému napsal:

„Mám za to, že vědomé přání se stane vyvolavatelem snu jen tehdy, když se mu podaří vzbudit nevědomé přání stejného znění a posílit se jím. Tato nevědomá přání považuji podle náznaků z psychoanalýzy neuróz za vždy živá, za stále připravená projevit se, je-li příležitost spojit se s nějakým hnutím z vědomí a přenést na jeho malou intenzitu svoji velikou. Potom se nutně vzbuzuje zdání, jako by se ve snu uskutečnilo jen přání vědomí, ale nepatrná nápadnost ve skladbě snu se stane ukazatelem, který nám umožní najít stopu vedoucí k mocnému pomocníkovi z nevědomí. Tato vždy činná, abych tak řekl, nesmrtelná přání našeho nevědomí, připomínající bájeslovné titány, jejichž bedra od pravěku tíží těžká horstva, která na ně byla uvalena vítěznými Bohy a dodnes se při záškubech jejich údů čas od času otřásají – tato vytěsněná přání jsou však sama infantilního původu jak se dozvíme z psychologického zkoumání neuróz. Chtěl bych tedy vymýtit dříve vyslovenou větu, že původ snového přání je lhostejný a nahradit ji jinou větou: Přání, které se znázorňuje snem, musí být infantilní“⁷⁹

Freud se dále domníval, že sny jsou výtvozem primárních myšlenkových procesů a jsou často bizarní, pro vědomé myšlení záhadné a nepochopitelné. Uvedl na příkladu svůj sen, kdy viděl, jak lidé s ptačími hlavami nesou jeho spící matku do místnosti. Tento sen později interpretoval jako zamaskovanou sexuální náklonost

⁷⁸ PLHÁKOVÁ, A. *Spánek a snění: Vědecké poznatky a jejich psychoterapeutické využití*, 1. vyd. Praha: Portál, 2013, s. 182.

⁷⁹ FREUD, S. *Výklad snů*, s. 336.

k matce kvůli slangovému významu sexuálního styku spojeným s německým slovem, které vyjadřuje ptactvo.⁸⁰

Tyto slovní hříčky popsal na dalších typech snů, kdy si při výzkumu účastníci nebyli vědomi, že zvukový podnět zaslechli, ale přesto se jim do snu promítnul.⁸¹

⁸⁰ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 50.

⁸¹ Tamtéž, s. 51.

4. Strukturální model a dualistické pojetí pudu

Druhou teorii Freud zastával mezi lety 1921 až do své smrti v roce 1939.⁸² Strukturální model lidské psychiky je spojen s článkem *Já a Ono* (1923). Základní kameny této teorie již nejsou vědomí, nevědomí a předvědomí, nýbrž já, nadjá a ono.⁸³

Tento strukturální model sice vychází z topografického, ale jeho struktura se výrazně mění. Jsoucno, vycházející ze systému vědomí a které je v první řadě předvědomé označuje jako Já. Ostatní psychično, které na ně navazuje a které má stejné vlastnosti a chová se jako nevědomí, označuje jako Ono. Já se vyvinulo ze systému vědomí jako ze svého jádra. Grafickým znázorněním Já neobklopuje celé Ono, ale jen potud, jako jeho povrch je tvořen systémem vědomí, tedy jak Freud poznamenává, jako k vejci přiléhá zárodečný terčik. Není tedy od sféry Ono ostře odděleno, ale splývá s ním. Se sférou Ono naopak splývají vytěsněné části. Vytěsněné je ostře odděleno vytěšňovacími odpory od Já, ale prostřednictvím Ono s ním může komunikovat. Já je navíc opatřeno jakýmsi „naslouchadlem“ a to nejspíše jen na jedné straně. Dle autora tvoří „ podle mozkové anatomie nakřivo posazenou čapku“. ⁸⁴ Já (Ego), také zprostředkovává kontakt s vnějším světem⁸⁵ Já je jako pozorovatel a z toho plyne, že právě Já je tou oblastí, na niž se podle Freudovy soustředí analyticky pozorování. Úlohu pozorovatele vůči Ono splňuje Já vynikajícím způsobem v pokojném pohraničním styku.⁸⁶

Já se řídí principem reality, převádí požadavky Ono do způsobů naplňování tak, že stanovuje vhodnou dobu pro uplatnění těchto požadavků. Já působí na vědomé úrovni, je racionální a dokáže zvážit následky svých činů. Dále podle Freuda dokáže ukládat do předvědomí události, které jsou zapomenuté, ale dají se znovu vybavit. Na rozdíl od primárního procesu, který funguje na fantazii a směřuje k dosažení slasti, Já funguje na poli sekundárního procesu. Ten se zakládá na realitě a směřuje k dosažení opravdového uspokojení potřeby. Podle Freuda jsou přání Ono porovnávána s realitou, v níž jedinec žije, a podle toho dále přizpůsobována.⁸⁷

⁸² WELLS, H. *Pavlov a Freud*, s. 130.

⁸³

MIKOTA, V. HÖSCHL C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 41.

⁸⁴ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 200.

⁸⁵ MIKOTA, V. HÖSCHL C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 41.

⁸⁶ FREUDOVIČOVÁ, A. *Já a obranné mechanismy*, s. 12.

⁸⁷ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 22.

Autor se nevzdává pojmů z jeho první topiky, a když ji rekapituluje, podotýká, že vědomí závisí na instanci, kterou bude nadále označovat jakožto Já a v důsledku toho na ní závisí i vytěsněné akty, které mají neutralizovat duševní tendence, jejichž úkolem je překonat odpor, který se odhalování staví do cesty, avšak ukazuje, že i tento odpor, který vychází z Já, je něčím, o čem Já neví a co nedokáže vědomě reflektovat. To znamená, že Já je něco, co se chová stejně jako vytěsněné. Neurózu tedy Freud dále popisuje jako konflikt mezi Já a vytěsněným. „To znamená, že nevědomé není totéž, co vytěsněné, neboť každé vytěsněné je sice nevědomé, ale ne vše, co je nevědomé, je vytěsněné.“⁸⁸

Ono, neboli Id, představuje nejhlubší vrstvu nevědomí, existuje, ale není uvědomělá a vyvěrá z pudů a impulzů.⁸⁹ Freud nazval Id temnou a nepřístupnou částí naší osobnosti. Podle Freuda se Id domáhá z hlubin nevědomí okamžitého a úplného uspokojení svých tužeb. Zájmem Id je pouze slast.⁹⁰ Já je také částí sféry Ono, změněnou přímým vlivem zevního světa, jak ho zprostředkuje. Namáhá se také, aby prosadilo vlivy zevního světa na Ono a jeho záměry, dále se snaží nahradit princip slasti, který ve své podstatě neomezeně vládne ve sféře Ono, principem reality. Vnímání hraje ve vztahu k Já tutéž roli, jaká ve sféře Ono připadá pudu. Reprezentace Já je podle Freuda taková, že zahrnuje rozum a uvážlivost v protikladu ke sféře Ono, která v sobě obsahuje jen vášně.⁹¹

Chceme-li poznávat Ono (dříve systém nevědomí), musíme, jak Freud míní, zkoumat příchozí informace, které se usazují uvnitř systému předvědomí a systému vědomí. Dokud v Ono panuje stav klidu a uspokojení, nemáme možnost dovědět se cokoliv o jeho obsazích, neboť tehdy nemá žádné pudové hnutí důvod, aby pronikalo do Já za účelem získání slasti a působilo tam pocity napětí a nelibosti. Ono tedy není, alespoň teoreticky – našemu zkoumání přístupné kdykoliv.⁹²

Funkce Já ve vztahu k Ono je podle autora podobno jezdcí, který má krotit větší sílu koně. Rozdíl je jen v tom, že jezdec se o to pokouší svými vlastními silami, kdežto Já silami vypůjčenými. Toto přirovnání se dá dále rozvést: „ Tak jako jezdcí,

⁸⁸ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 58-59.

⁸⁹ MIKOTA, V. HÖSCHL C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 41.

⁹⁰ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 22.

⁹¹ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 201.

⁹² FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 59.

nechce-li se od koně odloučit, nezbyvá nic jiného než ho vést tam, kam jít chce, tak také Já převádí vůli Ono v jednání, jako kdyby to byla jeho vlastní vůle.⁹³

Pokud se vezme v úvahu pudové omezení morality, tak Ono je samo o sobě zcela amorální, Já se musí namáhat, aby morální bylo a Nadjá se může stát hypermorálním, ale poté zrovna tak krutým, jako to dokáže jedině Ono. Při pozorování je pozoruhodné, že čím se více omezuje agresivita u člověka směrem navenek, tím přísnějším a také agresivnějším se poté stává jáský ideál. Čím více člověk agresivitu v sobě krotí, tím víc se agresivní sklony jeho ideálu vůči jeho Já stupňují. Jde o jakýsi přesun proti vlastnímu Já. Povahu něčeho krutého, zakazujícího a omezujícího má i obecná morálka. Odtud jistě pochází i představa trestající vyšší bytosti, tedy nejspíše Boha.⁹⁴

Třetí oblast, Nadjá, neboli Superego, spočívá v dozoru nad Já a Ono. Podle Freuda obsahuje omezení a zákazy, které se dítěti ukládají v raném věku rodiči.⁹⁵ Nadjá se tvoří u lidí v prvních letech života a Nadjá, které zastupuje nároky a autoritu společnosti, stanovuje měřítko, zda jsou pudové impulzy připuštěny, nebo potlačeny.⁹⁶ Jde o motivy, které nás přiměly, abychom uvnitř sami sebe předpokládali určitou vnitřní diferenciací. Tento termín označuje Freud také jako „Jáský ideál“⁹⁷.

Obsahy Nadjá jsou z větší části vědomé, a můžeme jich tudíž přímo dosáhnout intrapsychickým vnímáním.⁹⁸ Část Nadjá, která je vědomá se skládá ze zvnitřněných pochval a zákazů. Něvědomá součást Nadjá tvoří zákazy a schválení, které byly podávány v raném dětství, například v průběhu nácviku čistoty, kdy jedinec tyto informace vstřebával ponejvíce na nevědomé úrovni. Zatímco Ono požaduje okamžitou slast, Nadjá chce místo slasti dosáhnout dokonalosti. Nadjá, neboli Superego, lze tedy podle Freuda definovat jako moralizující sílu v osobnosti, založenou na principu dokonalosti. Lidé s nevyvinutým, nebo slabě vyvinutým Nadjá cítí málo viny i po velkých mravních přestupcích. Pokud se vezmou v potaz krajní případy, při slabě vyvinutém Nadjá se lidé mohou podle Freuda chovat zločinně a při

⁹³ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 201.

⁹⁴ Tamtéž, s. 222-223.

⁹⁵ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 22.

⁹⁶ MIKOTA, V. HÖSCHL C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 41.

⁹⁷ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 205.

⁹⁸ FREUDOVIČ, A. *Já a obranné mechanismy*, s. 11.

silné a neobyčejné moci Nadjá jsou lidé takoví perfekcionisté, že mohou trpět mravní úzkostí.⁹⁹

Freud vnímal člověka jako jednotnou entitu. Jeho tři složky lidské psychiky nejsou nezávislými činiteli, naopak jsou těsně propojeny. Abychom chápali jejich vzájemnou interakci, musíme pochopit dva důležité pojmy, katexe a antikatexe. Katexi Freud popisuje jako proudění duševní energie. Pokud se jedná o vnější zdroj uspokojení, mluví Freud o objektové katexi. Tou je například citové připoutání k nějaké osobě. Pokud je zdroj uspokojení vnitřního charakteru, jedná se o antikatexi. Antikatexe je podle Freuda síla, která svůj původ nachází v egu nebo superegu a má bránit katexi Id. V raném dětství jsou tyto katexe Id zadržovány zvnitřněnými zákazy. Vzorec tohoto chování působí podle Freuda celý život.¹⁰⁰

4. 1. Oidipovský komplex a intrapersonální konflikty

Oidipovský komplex podle Freuda vzniká ve falickém stádiu dítěte, kdy dítě upoutává svou pozornost na genitální oblast, zkoumá pohlavní orgány a začínají se u něj pěstovat sexuální fantazie. Nadjá připadá význam energického reaktivního výtvaru obracejícího se proti touhám ze sféry Ono. Freud toto popisuje na příkladu, že tento vztah k Já se nevyčerpává nabádáním: „Takový (jako otec) máš být“, nýbrž zahrnuje i příkaz: „Takový (jako otec) být nesmíš!“. To znamená, že nesmíš dělat vše, co dělá on; leccos zůstává vyhrazeno právě jemu. Tento dvojí aspekt „jáského ideálu“ vyplývá ze skutečnosti, že jáský ideál je angažován při vytěsnění oidipovského komplexu,¹⁰¹ kdy se u chlapce ve falickém stádiu kolem tří až čtyř let začne projevovat zvýšený zájem o svůj penis a sexuálně se zajímá o matku.¹⁰² Identifikace s otcem dostává negativní nepřátelský nádech.¹⁰³ Probouzí se jeho mužství, což ho podněcuje k tomu, aby převzal roli svého otce a odsunul ho stranou.¹⁰⁴ Nadjá tomuto komplexu a převratu, které z něj vycházejí, dokonce vděčí za svůj vznik. Protože v otcí byla rozpoznána překážka nedovolující realizaci oidipovských přání, hledělo se infantilní Já pro tento vytěsňovací výkon posílit tím, že tutéž překážku zřídilo v sobě

⁹⁹ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 22-23.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 23.

¹⁰¹ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 207.

¹⁰² FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 54.

¹⁰³ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 65.

¹⁰⁴ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 54.

samém.¹⁰⁵ Odstranění oidipovského komplexu potom implikuje řadu složitých identifikačních procesů, které s sebou nesou důležitý aspekt. Jejich výsledkem je změna jáské instance, která se strukturuje v závislosti na proměnách jejích identifikačních vztahů k mateřskému a otcovskému objektu.¹⁰⁶ Freud míní, že Nadjá si tedy uchovává charakter otce a čím byl komplex silnější, tím víc bylo vytěsnění rychlejší a to vlivem autority, ale i náboženství, vyučování, četby atd., tím bude i Nadjá později vládnout Já jako svědomí, případně jako nevědomý pocit viny.¹⁰⁷

Jáský ideál je dědicem oidipovského komplexu, a tudíž výrazem nejmocnějších hnutí a nejzávažnějších libidinózních osudů oblasti Ono. Jeho ustavením dostalo později Já komplex pod svoji vládu a současně se také podřídilo silám této oblasti.¹⁰⁸ Konflikt Oidipovského komplexu se však podle Freuda vyřeší procesem identifikace s rodičem stejného pohlaví, což později vede k odstranění incestních přání vůči rodiči druhého pohlaví.¹⁰⁹

Freud popsal mimo jiné ještě další konflikty mezi složky lidské psychiky a těmi jsou konflikty Intrapersonální. Nastávají podle Freuda, když se Ono dožaduje uspokojení a Já se snaží na základě testování reality tento požadavek upravit. Uvedeme-li příkladu, když chce malý chlapec ukrást věc v obchodě. Chlapec však slyšel o lidech, kteří v obchodě hlídají a chytají zloděje a začne uvažovat, zda by nebylo lepší počkat, až bude mít dost peněz a autíčko si bude moci koupit. Dalším konfliktem může být konflikt mezi Ono a Nadjá. Výše zmíněný příklad se dá rozvést tak, že chlapec váhá kvůli příkázání, které zakazuje krást. Dalším konfliktem mezi Já a Nadjá jsou střetnutí mezi racionálním Já a dokonalým Nadjá. K tomuto konfliktu dochází, když se lidé chtějí pustit do něčeho, co hodnotí jako etické, ale mohou se cítit provinile v důsledku zákazů dříve zvnitřněných od svých rodičů.¹¹⁰

4. 3. Dvojitý dělení pudu

Pudy pro Freuda představují somatické požadavky kladené na psychickou oblast jedince. Freud zastával tři body ve vztahu k pudům. Za první, pudy jsou podle

¹⁰⁵ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 207.

¹⁰⁶ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 65.

¹⁰⁷ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 207.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 208.

¹⁰⁹ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 26.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 24.

Freuda vrozené. Za druhé, pudy patří k psychické sféře Id a za třetí, slouží pudy jako psychický projev tělesného napětí.¹¹¹

Přestože se Freudova práce snažila rozvíjet učení nezávisle na učení jiných věd, byl nucen hledat pro učení o pudech oporu v biologii. Na základě úvah o pochodech vytvářející život a které vedou ke smrti, se Freud rozhodl uznat existenci dvojího rozdělení pudu. Jedny pudy pracují nehlučně, pouze sledují cíl dovést živou bytost ke smrti. Tyto pudy označil termínem „pud smrti“. Směrem navenek by poté měly destrukční nebo agresivní tendence.¹¹² Pud smrti, nebo také Thanatos, se podle Freuda vyznačuje destruktivitou a řídí se principem Nirvány. Ta představuje naprostý pokoj, kterého člověk dosáhne po smrti. Thanatos se projevuje agresivním chováním a Freud se domníval, že pokud se sexuální pud, čili Éros změní v Thanatos, může se milenec stát sexuálním vrahem.¹¹³ Příkladem prvního pudu tedy je, jak se Freud domníval, představitel sadismu.¹¹⁴

Jednotlivá pudová hnutí neustále pronikají z Ono do Já, kde si zjednávají přístup k aparátu, s jehož pomocí hodlají prosadit své uspokojení. Ve šťastnějších případech nemá Já proti vetřelci co namítnout, poskytne mu své síly a omezí se na vnímání, cítí hromadění pudového hnutí a stupňování napětí, jež s sebou nese pocity nelibosti, a pak cítí, jak se napětí uvolňuje v uspokojujícím prožitku slasti.¹¹⁵

Místo tělesného termínu pud by dnes byl vhodnější pojem touha, která je prožívána psychicky i tělesně a je aktivována výhradně ve vztazích. To však neznamená, že psychosexuální vývoj (u Freuda pudový) je zcela závislý na zevních podmínkách. Jinak se chovají rodiče k dceři a k synovi. Místo narůstání pudového napětí lze spíše hovořit o věčné a nikdy nenaplněné touze po spojení. Freud se od počátku snažil integrovat obě tyto oblasti pudů například v konceptu erotogenních zón. Jde o psychosomatické zapsání slastných zkušeností. Stimulace na těle způsobí slastné zážitky a tyto zážitky dají vzniknout „pudovým hnutím“, jež usilují o opakování těchto interakcí a mohou být vyvolány nejen zevní situací, ale i fantaziemi a vzpomínkami.¹¹⁶

¹¹¹ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 24.

¹¹² FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 188.

¹¹³ DRAPELA, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 25.

¹¹⁴ FONAGRÝ, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 56.

¹¹⁵ FREUDOVÁ, A. *Já a obranné mechanismy*, s. 12.

¹¹⁶ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, s. 140.

Druhý z pudů, sexuální, čili Eros je daleko nápadnější a poznání přístupnější. Zahrnuje nezabrděný sexuální pud, ale také pud sebezáchovy, který musíme připsat lidskému Já. Freud začal považovat agresi za impuls, který je naprosto stejně důležitý jako sex a je také neodmyslitelnou součástí lidského života a lidské povahy.¹¹⁷ Pudu smrti připadá úkol převádět žijící organismy na nežijící stav, kdežto cílem erosu je sjednocovat živé substance.¹¹⁸ Podobně, jako sexuální pud lze chápat i tvorbu agresivního pudu jako zapsanou reakci na frustraci důležitých životních potřeb.¹¹⁹

Oba pudy se projevují v nejpřísnějším slova smyslu konzervativně, neboť usilují o znovunastolení onoho stavu, který byl vznikem života narušen.¹²⁰ Jejich tendencí je obnovení nějakého dřívějšího stavu a zároveň výrazem setrvačnosti a pružnosti organické substance. Oba pudy, jak Eros, tak Thanatos působí od prvního vzniku života a pracují proti sobě.¹²¹

Z filozofického hlediska by se dalo říci, že vznik života byl takto příčinou dalšího žití a současně i příčinou směřování ke smrti. Otázka po účelu života a záměru by tedy mohla být zodpovězena dualisticky.¹²²

Tato dualistická teorie pudu měla velký potenciál pro vysvětlení různých problémů. Například sebeubíjející chování neurotických jedinců bylo nyní možné považovat za důsledek destruktivních přání, které jsou obranně namířené sami proti sobě. Tato neústupnost s jakou někteří jedinci lpěli na sebedestruktivních vzorcích chování se dala vysvětlit jako uspokojení touhy po zničení. Freud se přestal zabývat odhalováním traumat a soustředil se na nepřijatá nevědomá přání, jejichž vytěsnění bylo považováno za příčinu neurózy.¹²³

4. 4. Narcismus

Druhý Freudův strukturální model je možno nazvat „narcistickým“ schématem, neboť v souvislosti s pudy je narcismus psychická tendence zacházet s vlastním tělem jako s erotickým objektem. Oproti Já, které jsme dosud pojímali jako vnímající část, je

¹¹⁷ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 56.

¹¹⁸ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 211.

¹¹⁹ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, s. 142.

¹²⁰ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 211.

¹²¹ Tamtéž, s. 188.

¹²² Tamtéž, s. 211.

¹²³ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 56.

o něm v tomto případě pojednáno jako o psychickém procesu na základě úvahy o libidu a pudu, které jsou nyní rozděleny na „jáské“ a „objektové“¹²⁴

Z lékařské praxe se Freud setkal s jedinci, kteří se chovali tak, jako by byly zamilovány sami do sebe. Pud libida tedy nazval narcistickým libidem a označil vysokou míru takové sebelásky za primární a normální stav. Místo o konfliktu mezi pudy sexuálními a pudy Já hovoří o konfliktu mezi libidem Já a objektovým libidu.¹²⁵ Osud jáského libida je u narcisticky ustanoveného Já vysvětleno za pomoci zkoumání vytěsnění.¹²⁶ Samotné Já působí jako rezervoár libida.¹²⁷ Vytěsněno je to, co se určitým způsobem neslučuje s normou, kterou určují kulturní a etické představy jednotlivce.¹²⁸ Podle současného autora Rosenfelda existují dvě formy narcismu a to destruktivní a citlivý, čili libidinózní. Citlivý narcista hledá ujištění a je hluboce závislý, necitlivý narcisista zaujímá nadřazený postoj. Narcistická povahová struktura je obrannou proti závisti a závislosti.¹²⁹

¹²⁴ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 60.

¹²⁵ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 187.

¹²⁶ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 63.

¹²⁷ FREUD, S. *Práce z let 1920-24*, s. 180.

¹²⁸ FULKA, J. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, s. 63.

¹²⁹ FONAGY, P. TARGET, M. *Psychoanalytické teorie*, s. 140.

5. Projekt vědecké psychologie a neurofyzologie

V projektu vědecké psychologie (1895) předjímal nynější výzkumné snahy o přesnější propojení klinických poznatků s nálezy neurověd. Hledání pravdy o lidské mysli u Freuda nezačíná, ani nekončí a dodnes jsou tato hledání aktuálním tématem.¹³⁰

Tvůrce psychoanalýzy se nikdy nesmířil s tím, že mu hmotné poměry znemožnily studovat lidský mozek a procesy v něm probíhající. Freud si vytkl jako svůj úkol zevrubně popsat psychologické jevy a jejich pozorovatelné zákonitosti. Do konce života však nepřestal věřit, že „jednou“, s větším pokrokem neurovědeckých a psychologických výzkumů přestanou obě badatelské linie pracovat ve vzájemném protikladu, ale budou se navzájem obohacovat.

Jeho prvním pokusem v tomto směru je *Projekty vědecké psychologie*, syntéza psychologických a neurovědeckých poznatků učiněná na základě znalostí dostupných v 90. letech 19. století. Freud je za svého života nikdy nepublikoval, vědom si jejich spekulativní povahy. Ke spojení obou badatelských linií dochází až nyní v posledních dvaceti letech.¹³¹

Práce *Projekt vědecké psychologie* vznikl v roce 1895 jako soubor dopisů adresujících Wilhelmu Fliessovi a Freud zde popisuje psychologické jevy pouze na neurofyzilogické úrovni.¹³² Díky tripartitnímu rozdělení neuronů na Fí, Psi a Omega¹³³ se dá Projekt považovat za třetí Freudův model lidské psýché, neboť se jedná o začátky Freudovy vědecké činnosti v této oblasti. V jeho pozdější práci, ve Výkladu snů, se tyto názory odráží, již však v menší míře a Freud dále ztratil zájem o výzkum psychického aparátu pomocí neurofyzologie. Po dopsání Projektu se vrátil do klinické praxe a do popředí jeho zájmu se přesunul výzkum neuróz a hysterie.¹³⁴

¹³⁰ MIKOTA, V. HÖSCHL C. (a kol.), *150 let od narození Sigmunda Freuda*, s. 77.

¹³¹ Tamtéž, s. 15.

¹³² POLÁK, M. *Freudova Neurofyzilogická teorie vědomí*, s. 413.

¹³³ FREUD, S. (1895b) *Project for a scientific psychology* In STRACHEY J. (Ed and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, (Vol 1, pp. 283-387) London Hogarth Press, s. 360.

¹³⁴ FREUD, S. (1895b) *Project for a scientific psychology* In STRACHEY J. s. 350-351.

5. 1. Projekt vědecké psychologie

Freud používá pro projev psychických procesů a stavů termín energie. Z empirického hlediska by se dal považovat za kontroverzní, avšak Freudova stať by se bez něj neobešla. Význam pojmu je kvantitativní energie a Freud ho označuje písmenem Q. Freud ve vztahu k definici spoléhá spíše na fyziku, kde je pojem spojen s pohybem. V Projektu však není pasáž, v níž by Freud spojoval elektrický proud v nervové soustavě s energií.¹³⁵

Pojmem energie vystupuje také ve spojení libidinózní energie a mimo psychoanalýzu se tato energie popisuje také jako pohlavní pud. Jedná se o touhu po sexuálním uspokojení. Intenzita energie klesá, či stoupá a lze ji vyvodit z nevědomí, nebo tělesného stavu.¹³⁶

Freud v Projektu říká, že k psychickým stavům a procesům je potřeba upoutat kvantitativní přístup a že kvantitativní rysy je potřeba pozorovat v aktivitě, která provází nervové stavy a procesy. Pro první z přístupů je typické, že každý mentální stav obsahuje množství energie ať na vědomé, nebo nevědomé úrovni. Vědomou úrovní je například afekt. Tento přístup je odvozen z klinických pozorování, zejména obsesivních jevů, jakými jsou sny a psychózy. Neurony mají tendenci kvantitu odstranit, v rámci prvního procesu je tedy každý mentální systém provázen snahou zbavit se kvantity.¹³⁷

Oproti tomu sekundární funkci lze chápat jako protikladný proces. Jeho rolí je akumulovat kvantitu, aby organismus správně fungoval a mohl uspokojovat své potřeby. Jeho obecným vyjádřením je například hlad, dýchání, či sexuální potřeby.

Důležitou tezí Projektu je aktivita nervových stavů a procesů, z níž vyplývá, že nervová struktura není pasivním příjemcem informací, ale aktivním systémem s celou řadou funkcí. Mezi tyto funkce patří například funkce kontaktních bariér. Freud zmiňuje, že nervový systém se skládá z odlišných, ale obdobných neuronů, které mají vzájemný kontakt.¹³⁸

¹³⁵ POLÁK, M. *Freudova Neurofyziologická teorie vědomí*, s. 415.

¹³⁶ Tamtéž, s. 416.

¹³⁷ Tamtéž, s. 416.

¹³⁸ Tamtéž, s. 417.

Hranici tvoří kontaktní bariéry, které se liší v propustnosti a tím vznikají tři typy neuronových sítí, kterými jsou Fí, Psí a Omega.¹³⁹

5. 2. Teorie kontaktních bariér

Hypotéza kontaktních bariér se snaží vysvětlit vlastnosti a funkce neuronů.¹⁴⁰ Tyto vlastnosti Freud vysvětluje na příkladu paměti. Neurony se vyznačují jistou mírou propustnosti, kterou dovolují projít energii. První z nich dovolují projít tak, že neurony nemají žádné kontaktní bariéry. Druhé neurony umožní projít energii jen v určité míře s obtížemi nebo parciálně a tato druhá třída je částečně modifikována vždy po excitaci a tím dává možnost existence reprezentující paměti. Plně propustné nervové buňky označuje Freud řeckým písmenem Fí, druhé částečně propustné označuje písmenem Psí.¹⁴¹

Freud se domníval, že neurony Fí zvládají stimuly přicházející z vnějšího prostředí a neurony Psí naproti tomu slouží ke zvládnutí stimulů vycházející z nitra člověka. Paměť je dle Freuda reprezentována rozdíly v přístupnosti mezi neurony Psí.¹⁴²

5. 3. Vědomé procesy a stavy

„Kromě toho, že psychické stavy, jako je paměť, já, přání, vůle, afekty a myšlení, se vyskytují ve své nevědomé formě, projevují se také jako vědomé.“ Tyto kognitivní procesy jsou úzce spjaty se systémy Fí a Psí, kde se nachází kvantita psychické energie, ale pro svoji existenci nepotřebují vědomou formu. Jinými slovy nejsou na vědomí závislé. V Projektu vědecké psychologie Freud věnoval hlavní pozornost vědomí i přesto, že vždy zdůrazňoval převládající roli nevědomí. Vědomí nám dává to, čemu říkáme kvality, tedy počítky, jenž ukazují na druhovou rozmanitost a jejich rozdíly závisí k vnějšímu světu. Kvality vznikají ve vnějším světě. Psychické procesy však postrádají kvalitu, i přes to že vzpomínka, či reprodukce se vyskytují ve vědomé formě a zároveň nejsou percepční zkušeností.¹⁴³

¹³⁹ POLÁK, M. *Freudova Neurofyziologická teorie vědomí*, s. 418.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 418.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 418.

¹⁴² Tamtéž, s. 419.

¹⁴³ POLÁK, M. *Freudova Neurofyziologická teorie vědomí*, s. 420.

Kvalitu nelze materiálně lokalizovat a nemůžeme ji tedy v mozku nalézt, oproti tomu kvantitu fyzicky vidět můžeme. Základní podmínkou pro vznik vědomí na materiální úrovni je existence třetí třídy neuronů, které Freud nazval omega neurony. Vědomí se nachází v nepřetržitém napětí a nevyskytují se v něm mechanismy vyprázdňení, nebo katexe.¹⁴⁴ Rozdíly mezi percepčními a mentálními procesy a procesy vědomí na straně druhé, popisuje první kategorii jako kvantitativní a druhou jako kvalitativní.¹⁴⁵ Vědomí je podle Freuda subjektivní stránkou procesů na fyziologické úrovni, které se odehrávají v mozku. Naproti tomu o nevědomí se v době psaní Pojektu domníval, že ho nelze popsat jinak, než metaforicky.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 421.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 421-422.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 423.

6. Závěr

Sigmund Freud byl významným psychiatrem, který založil nový psychologický proud. I přesto, že měl od počátku svůj výzkum nelehký, veřejností a mnoha kolegy opovrhovaný, odvedl obrovský kus práce. Jako jeden z prvních se pokusil proniknout do lidského nevědomí a této část lidské psychiky kladl po celou dobu velký význam. Z počátku své medicínské praxe se zaměřil na léčbu hysterie a pacienty se pokusil léčit pomocí hypnózy. Freuda však hypnóza zklamala a neviděl v ní správnou cestu léčby. Jejich názory se rozešly a tak Freud pokračoval ve své práci sám. Bez hypnotické techniky se pokusil léčit pacienty v bdělém stavu technikou volné asociace. Tato technika spočívala v tom, že pacient ležel na pohovce mimo zorné pole na terapeuta a svobodně hovořil o svých myšlenkách a pocitech.

Freud dále opustil výhradně klinickou praxi a začal pracovat na obecné teorii lidské psychiky a psychického života. Tato teorie je spjata s dvěma modely lidské psychiky. První, topografický model, je tvořen předvědomím, vědomím a nevědomím. Předvědomí tvoří myšlenky, které si člověk uvědomoval, ale pak je zapomněl. Tato část tvoří také cenzuru a svědomí. Vědomí si jedinec plně uvědomuje a nevědomí tvoří představy, zkraslené obrazy a přání.

Druhý, strukturální model, Freud přeformuloval tak, že základní složky nyní tvoří Id, Ego a Superego. Id je podle Freuda nepřístupnou částí naší osobnosti, ze které kypí libidinózní energie. Tato část se domáhá uspokojení tužeb a řídí se principem slasti. Ego je racionální složkou, která působí na vědomé úrovni, zvažuje činy a následky. Superego v sobě zahrnuje omezení a zákazy. O Superegu lze říci, že je moralizující silou a snaží se dosáhnout dokonalosti.

Významným Freudovým termínem je Oidipovský komplex. Ten podle Freuda vzniká, když dítě začíná zkoumat pohlavní orgány a přenáší svůj sexuální zájem na matku. V uspokojení oidipovských přání brání autorita otce, kterou dítě začne přijímat a tím se u něj začne vyvíjet Nadjá. V souvislosti s pudy Freud popsal dvojí dělení a to na Eros, čili pud života a Thanatos, čili pud smrti. Eros v sobě obsahuje pud sebezáchovy a sexuální pud, zato Thanatos přivádí živé organismy na nežijící stav. Otázka dualistického pojetí účelu života je důležitá, jelikož se v tomto bodě prolíná s filozofií.

Posledním probíraným tématem byl *Projekt vědecké psychologie*, který je zajímavý z toho hlediska, že Freud tuto práci nikdy nevydal a mnoho lidí do dnešní doby o tomto pojetí neví. Díky tripartitnímu rozdělení na tři neuronové sítě, by se dal považovat za třetí Freudův model lidské psychiky. Jen v *Projektu* se Freud zabýval lidskou myslí na neurofyziologické úrovni.

7. Seznam literatury

- ČERNOUŠEK**, Michal. *Sigmund Freud: Dobyvatel nevědomí*, 1. vyd., Praha: Paseka, 1996. ISBN 80-7185-082-9.
- DRAPELA**, Viktor. *Přehled teorií osobnosti*, 2. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-251-3.
- FONAGY**, Peter. **TARGET**, Mary. *Psychoanalytické teorie: Perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie*, 1. vyd., přel. KLIMENTOVÁ E., Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-993-3.
- FREUD**, Sigmund. (1895b) *Project for a scientific psychology* In STRACHEY J. (Ed and Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, (Vol 1, pp. 283-387) London Hogarth Press.
- FREUD**, Sigmund. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924*, 1. vyd., Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. ISBN 80-86123-09-X.
- FREUD**, Sigmund. *Výklad snů, O snu*, 1. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1998, ISBN 80-86123-07-3.
- FREUD**, Sigmund. *Výklad snů*, přel. FRIEDMANN O., 5. vyd. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2005 ISBN 80-86559-16-5.
- FREUDOVIÁ**, Anna. *Já a obranné mechanismy*, přel. BABKA, P. 1. vyd. Praha: Portál: 2006. ISBN 80-7367-084-4.
- FULKA**, Josef. *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, Praha: Herrmann a synové, 2008. ISBN 978- 80-87054-11-6.
- MIKOTA**, Václav. **HÖSCHL**, Cyril. (a kol.) *150 let. od narození Sigmunda Freuda: Sborník textů*, In: LOUŽEK M. (ed) 1. vyd., Praha: Centrum pro ekonomiku, 2006. ISBN 80-86547-56-6.
- PLHÁKOVÁ**, Alena. *Spánek a snění: Vědecké poznatky a jejich psychoterapeutické využití*, 1. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0365-0.
- POLÁK**, Michal. *Freudova neurofyziologická teorie vědomí*, *Československá psychologie*, 2014, roč. 58, č. 5.
- PONĚŠICKÝ**, Jan. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, 2. vyd., Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-548-0.
- VAVRDA**, Vladimír. *Otázky soudobé psychoanalýzy*, 1. vyd., Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-672-9.
- WELLS**, Harry. *Pavlov a Freud*, 1. vyd., přel. KOVÁLY P., Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963. 300 s.
- ZÍKA**, Jiří. *Fenomén hypnóza*, Praha: XYZ, 2011. ISBN 978-80-7388-512-0.

8. Internetové zdroje:

BOEREE, George. Sigmund Freud [online]. 2009, [cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z: <http://webspace.ship.edu/cgboer/freud.html>.

9. Resumé

The bachelor thesis deals with the concept of unconscious processes in Freud's theory. The issue of unconscious inter alia were discussed by many philosophers including Schopenhauer, Platon and Nietzsche. Thesis is divided to five parts. First of them deals about Freud's psychological stream, which is psychoanalysis. Second is about hypnosis technique, and therapy in unconscious. Third part deals about Freud's topographical model of human psyche. This model was first published in Freud's medical career. The fourth part is about second psyche model, which Freud held in his late epoch. Last part is about less well-known Project for a scientist psychology, where Freud defined mind parts in neurophysiology theory.